

zife defteri" adını taşır. Gümrüklerle ilgili hükümler ise müstakil ahkâm defterlerinde toplanmıştır (Kütükoğlu, *Osm.Ar.*, I [1980], s. 220 vd.).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Ayniyat Defterleri* – Rüşûmat, nr. 1315, 1318/8, 1318/239, 1318/253, 1318/333, 1318/414, 1318/502, 1318/1511, 1319/84, 1319/579, 1319/677, 1319/798, 1320/999, 1321/430, 1820/18, 1820/318, 1820/430; BA, *Cevdet-Hariciye*, nr. 5149; BA, *Cevdet-Maliye*, nr. 3870, 15785, 18641, 22517; BA, *HH*, nr. 9970, 12489, 18266; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 4460/2, 29419, 30062; BA, *İrade-Meclis-i Mahsûs*, nr. 3688, 4576, 4876 ve ekleri, nr. 4906, 5391, nr. 16 Şevval 1332/14; BA, *İrade-Meclis-i Vâlâ*, nr. 1030; BA, *İrade-Şûrâ-yı Devlet*, nr. 551, 836/1, 4891, 5609; BA, *KK*, nr. 4354, 5225 mükerrer, s. 12, nr. 5240, s. 57-58, nr. 5249; BA, *MAD*, nr. 8298, 8435, s. 22, nr. 19673, 20084, 20135; BA, *Muahede Orijinaleri*, nr. 242/19; BA, *Yıldız Esas Evrakı*, Ks. 18, Evr., 525/259, Zrf. 128, Kar. 27; *Düstûr*, Birinci tertip, İstanbul 1289, II, 552-555; III (1293), s. 323; *Mecmûa-i Muâhedât*, İstanbul 1294, I, 26, 46, 259-260; Süleyman Sûdî, *Defter-i Muktesid*, İstanbul 1307, III, 20 vd.; Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, İstanbul 1328, I, 54-55; *Rüşûmât Salnâmesi*, İstanbul 1330, s. 127 vd.; *Gümrük Ta'rif-i Umamiyyesi ve Ona Mütferri' Kânun Lâyhâsı ve Ta'rif Encümeni Mazbatası* (nşr. Meclis-i Meb'ûsan), İstanbul 1331, s. 5-6; *Gümrük Resminin % 15'e İblâğı, Ecnebt Postaları ve Kapitulasyon* (nşr. Hâriciye Nezâreti), İstanbul 1334, s. 3-4; F. Neumark, *Dış Ticaret Siyâseti* (trc. Sabri Ülgener), İstanbul 1938, s. 59; Barkan, *Kanunlar*, s. 17; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisâdi Münâsebetleri*, Ankara 1974-76, I, 30-31, 79-80, 134; II, tür.yer.; a.mlf., "Osmanlı İktisâdi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, s. 583-588; a.mlf., "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", *TED*, sy. 4-5 (1974), s. 335-393; a.mlf., "Osmanlı Gümrük Kayıtları", *Osm.Ar.*, I (1980), s. 220-234; a.mlf., "1253 Mâli Yılına Âid Saraybosna Gümrük Defteri", *GDAAD*, sy. 8-9 (1980), s. 27; a.mlf., "Osmanlı İktisat Tarihi Bakımından Konsolos Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti", a.e., sy. 10-11 (1983), s. 151-166; G. R. Bosscha Erdbrink, *At the Threshold of Fecility. Ottoman-Dutch Relations during the Embassy of Cornelis Calkoen at the Sublime Porte: 1726-1744*, Ankara 1975, s. 292-301; Zeynep Diyarbekirlioğlu, *Osmanlı-Avusturya Gümrük Tarifeleri* (mezuniyet tezi, 1979), İÜ Ed.Fak.; Meral Şen, *Osmanlı-Rus Gümrük Tarifeleri* (mezuniyet tezi, 1980), İÜ Ed.Fak.; Müjgân İrençin, *Osmanlı-Fransız Gümrük Tarifeleri* (mezuniyet tezi, 1982), İÜ Ed.Fak.; Halil Sahillioğlu, "1763'de İzmir Limanı İhracat Gümrüğü ve Tarifesi", *BTTD*, II/8 (1968), s. 53-57; Şerafettin Turan, "Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarifesi Defterleri", *TTK Belgeler*, IV/7-8 (1969), s. 87-165; Mehmet Genç, "İç Gümrük", *TCTA*, III, 790; Halil İnalçık, "İmtiyâzât", *Eİ²* (İng.), III, 1182 vd.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

GÜMÜLCİNE

Yunanistan'ın Trakya kesiminde eski bir Osmanlı kasabası.

Bugün Komotini adıyla anılmakta olup Türkiye-Yunanistan sınırının 98 km. batısında, Yunanistan-Bulgaristan sınırının 23 km. güneyinde, güneydeki Ege denizine 40 km. uzaklıkta, Selânik-İstanbul demiryolunun geçtiği geniş ovada kurulmuş yaklaşık 40.000 nüfuslu bir yerleşim merkezidir. Birçok camii, kalabalık Türk nüfusu ve Pomak azınlığı ile Gümülcine, Batı Trakya müslümanlarının dinî ve kültürel merkezidir. Müftülük merkezi olmasının yanı sıra burada birçok Türk okulu da bulunmaktadır. 1371'den 1912'ye kadar kesintisiz olarak Osmanlı idaresi altında kalmıştır.

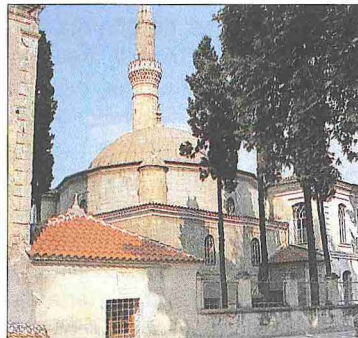
1207'de meydana gelen Bulgar istilâsı sırasında bugünkü şehrin 5 km. batısındaki Mosinopolis şehrinin yıkılmasından sonra küçük bir kasaba olarak kurulan Gümülcine'nin ilk çekirdeğini, 380-385 yılları arasında Roma İmparatoru Theodosios tarafından yaptırılan ve 1331'den beri Koumoutsina adıyla bilinen kale teşkil eder. Buranın ilk sivil sakinlerini de Mosinopolis'ten kaçanlar oluşturmuştur. Günümüzde şehrin merkezinde bulunan ve büyük bir bölümü ayakta kalan bu kale dikdörtgen şeklinde olup (125 × 140 m.) Bizans dönemi sonlarında 350-450 kişiyi barındırabilecek büyüklükteydi. 1344'te Aydınolu Umur Bey tarafından zapt edilen şehir bu tarihten itibaren Gümülcine adıyla anıldı. Nitekim bu olayı anlatan Enverî, *Düstûrnâme*'sinde burayı "Gümülcüne" şeklinde kaydeder. Bugünkü Yunanca adı ise Koumoutsina'dan gelmekte olup ilk defa 1344'te Gregoras

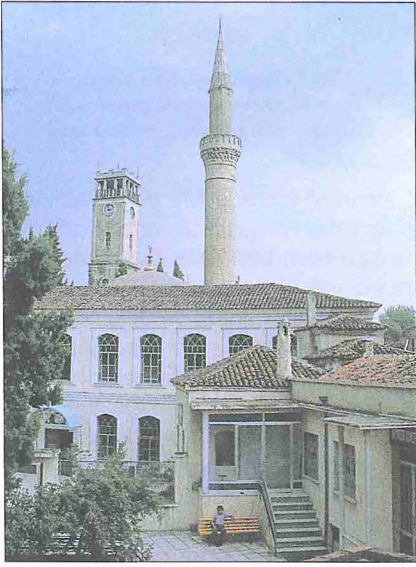
tarafından Umur Bey'in şehre yönelik saldırıları anlatılırken kullanılmıştır.

İlk Osmanlı kroniklerinde, Gümülcine'nin Osmanlı hâkimiyetine girişiyle ilgili olarak Gazi Evrenos Bey'in 762 (1361) yılı civarındaki akın faaliyetleri gösterilir; bazı kaynaklarda ise 1363 tarihi verilir. Yunan ilim adamları 1361 tarihini kabul etmektedirler. Ancak son zamanlarda yapılan araştırmalarda buranın zaptının, Osmanlılar'ın Trakya'yı kontrol altına aldıkları 1371 Maritsa (Meriç, Çirmen) savaşından biraz önce gerçekleştiği üzerinde durulmaktadır. Evrenos Bey, 1371'den 1383'e kadar burayı uç merkezi üssü olarak kullandı. 1383'te uç merkeziyi yeni fethedilen Siroz'a (Serres) nakletti. Gümülcine'de kaldığı dönemde İslâmî hayatın başlangıcını simgeleyen birçok bina yaptırdı. Bunlar arasında imaret, kubbeli bir cami ve çifte hamam vardı. Günümüzde Evrenos Bey İmaret ve Eskicami hâlâ ayakta. Her ikisi de Balkanlar'daki en eski Türk yapılarındandır.

Gümülcine ve çevresinin Osmanlı fethi öncesindeki durumu hakkında bilgi yoktur. Bununla birlikte Bizans hâkimiyetinin sonlarında birbiri ardınca meydana gelen iç savaşlar, veba salgınları ve ilk Osmanlı akınlarının Batı Trakya'yı oldukça etkilediği ve XIV. yüzyılda bu bölgenin çok az nüfusa sahip olduğu bilinmektedir. Bu karışık devirde birçok küçük yerleşim birimi ortadan kalkmış, halkın büyük kısmı açık araziden ziyade büyük ve müstahkem yerlere çekilmişti. Dolayısıyla Osmanlı fethinden sonra boş durumda bulunan arazilere Anadolu'dan getirilen Türk kolonileri yerleştirildi. Nitekim XIX. yüzyılın sonlarına ait salnâmelerdeki listelere bakıldığında, Gümülcine

Eskicami ve caminin içinden bir görünüş - Gümülcine / Yunanistan

Yenice Camii - Gümülcine / Yunanistan

cine kazasının birçok köyünün Türkçe ad taşıdığı ve bundan da Türk kolonilerinin yerleştirildiği sırada müstahkem yerler dışındaki kır kesiminin boş olduğu anlaşılmaktadır. Sadece Megri, Maroniye (Marolye), İskeçe, Buru, Ferecik gibi müstahkem yerlerin eski adlarını Türkçeleşmiş haliyle de olsa sürdürmesi bu hususu doğrulamaktadır. 1456-1457 tarihli, bölgenin bugün mevcut en eski Osmanlı tahrir defterine göre Gümülcine'de 424 müslüman ve doksan altı hıristiyan hâne vardı (yaklaşık 2500 kişi). Hıristiyanlar Romalılar'dan kalma kalede, bugün hâlâ ayakta olan kilisenin etrafında oturmaktaydılar (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 0.89, s. 35-36). XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde şehirde on altı müslüman mahallesi mevcut olup bunların tamamı kale dışında yer almaktaydı (BA, TD, nr. 167, s. 7). Bizans'ın son döneminde nüfusunun 350-450 civarında olduğu tahmin edilen şehirde 1454'te doksan altı hıristiyan hânenin (yaklaşık 450 kişi) kaydedilmiş olması, buranın anlaşma şartlarıyla teslim alındığını ve sakinlerinin büyük çoğunluğunun yerlerinde kaldığını akla getirmektedir.

1454 tarihli *Tahrir Defteri*'nde Gümülcine'de sekiz imam, iki müezzin, beş tekkenişin ve ahî teşkilâtında görevli bir kişinin adlarının bulunması, fetihten hemen sonra İslâmî hayatın kurulduğunu göstermektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısın-

da Gümülcine'nin müslüman ve hıristiyan nüfusunda azalma oldu. 1519'da burada 303 müslüman ve kırk üç hıristiyan hânedeki yaklaşık 1400-1500 kişi bulunmakta (BA, TD, nr. 70), ayrıca bu tarihte şehirde on dokuz hâne yahudi yaşamaktaydı. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre bunların hepsi kalede oturmaktaydı.

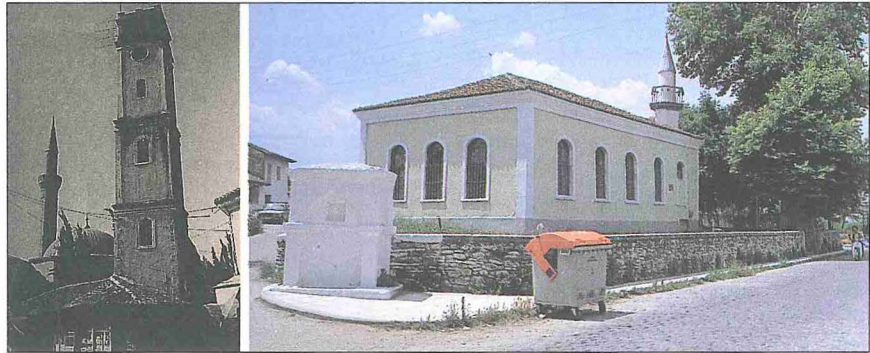
1433'te seyyah Bertrandon de la Broquière'in etrafı duvarlarla çevrili, küçük bir nehrin kıyısında güzel bir kasaba olarak tarif ettiği, 1555'te de Pierre Belon'un, içinde bir Rum kilisesinin bulunduğu küçük ve yıkık bir kalesiyle az sayıda nüfusu barındırdığından söz ettiği Gümülcine'nin fizikî durumu hakkında tahrir defterleri oldukça önemli bilgiler verir. 1568-1569 tarihli deftere göre Gazi Evrenos Bey İmaretî Vakfı genişlemiş ve bu da şehrin fizikî bakımdan gelişmesine yol açmıştı. Nitekim 1456 tarihli defterde toplam gelir 23.176 akçe olarak verilirken 1568 tarihli defterde 35.571 akçe gelir zikredilmektedir. Vakfın başlıca gelir kaynakları arasında çifte hamam, elli beş dükkân, on üç değirmen ve Helvacı (yeni ismi Helodon) köyünün geliri yer almaktaydı. Bu köyün 1456'daki nüfusu otuz yedi hıristiyan hâne iken 1568'de yetmiş beş hıristiyan ve seksen iki müslüman hâneye çıkmıştı. 1456'da vakıfta on sekiz hizmetkâr "ehl-i tekke" varken bu sayı 1568'de kırk bire yükselmişti. Eskicami Vakfı'na ait ayrıca elli sekiz dükkân ve bir miktar nakit kaydedilmişti. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına ait tahrir defterine göre bu sıralarda Gümülcine'de on altı mescid, beş zâviye ve dört muallimhâne bulunmaktaydı. Kaledeki kilisenin değişimlerden, bahçelerden ve evlerden mü-

teşekkül kendi vakfı vardı (BA, TD, nr. 167 s. 16-17).

XVII. yüzyıl Gümülcine'si hakkında en ayrıntılı Osmanlı kaynağını Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'si oluşturur. Evliya Çelebi, 1667-1668'de taştan yapılmış 4000 kadar ev, beş cami, on bir mescid, iki imaret, iki hamam, beş medrese, yedi mektep ve on yedi han bulunduğunu belirtmektedir. Onun verdiği rakamlara göre nüfusun en iyimser tahminle 10-15.000 dolayında olduğu söylenebilir. *Seyahatnâme*'de Evrenos Bey ve Ahmed Paşa vakıflarından övgüyle bahsedilmektedir (VIII, 85-90). Bu sonuncusu, I. Ahmed'in 1606-1613 yılları arasında defterdarlığını yapan Ekmekçizâde Ahmed Paşa (ö. 1618) olmalıdır. Ahmed Paşa Gümülcine'de kubbeli bir cami, çifte hamam, kubbeli bir mektep, medrese ve imaret yaptırmıştır. Cami, bugün Yunanistan'da 1580-1590 yıllarından kalma İznik çinileri olan tek yapıdır. Cami ve mektep hâlâ sağlıklı bir şekilde ayakta; imaret ise yok olmuştur. Hamamın da sadece duvar kalıntıları mevcuttur.

XVIII. yüzyılda veba salgınları Trakya'yı oldukça etkiledi ve bazı köylerin tamamen yok olmasına yol açtı. XIX. yüzyılda bölge yeni gelişmelere sahne oldu. Özellikle Akdeniz ile Bulgaristan arasında artan ticaret Trakya'yı olumlu yönde etkiledi. Bu arada Gümülcine'nin doğu kısmında yeni semtler gelişti. 1316 (1898-99) tarihli *Edirne Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre Gümülcine merkez kazasında 53.393 müslüman, 8401 Rum, 7506 Bulgar, 712 yahudi ve 329 Ermeni vardı. Buna göre 1898'de kaza nüfusunun % 76'sı müslümandı. Bu oran 1529'da % 62 idi (BA, TD, nr. 167, s. 18). Gümülcine sancağı genelinde ise müslümanların da-

Gümülcine Saat Kulesi ve Şehreküstü Camii - Yunanistan

ha büyük çoğunlukta olduğu görülür. 1906-1907 nüfus sayımına göre nüfusun 239.870'i müslüman, 28.614'ü Bulgar, 21.545'i Rum, 1290'ı yahudi ve 493'ü Ermeni idi. Bu rakamlardan müslümanların oranının % 82 olduğu anlaşılmaktadır (Karpát, s. 166). 1319 (1901-1902) tarihli *Edirne Vilâyeti Sahnâmesi*, Gümölcine kaza merkezinde 2381 hâne ve 12.393 nüfus bulunduğunu zikretmektedir. 1310 (1892) tarihli *Edirne Vilâyeti Sahnâmesi*'nde Gümölcine merkezinde on cuma camii, on beş mescid, iki Rum kilisesi, bir Ermeni kilisesi ve bir sinagogun bulunduğu kayıtlıdır. Sahnâmede isimleri belirtilen camilerin çoğu hâlâ ayakta. Antik eserler olarak Romalılar'a ait kaleden bahsedilmekte ve Gazi Evrenos İmaretî'nin üst duvarında Roma döneminden kalma bir kadın başı bulunduğu belirtilmektedir. Selçuklular zamanında antik eserlerin kalıntılarının cami ve türbe duvarlarında kullanıldığı bilinmektedir. Osmanlılar'da ise bunun en son örneklerden birine Gümölcine'de rastlanır.

I. Balkan Savaşı sırasında Gümölcine Bulgaristan tarafından işgal edildi. II. Balkan Savaşı ile I. Dünya Savaşı arasında kurulan ve kısa süren Gümölcine Müslüman Cumhuriyeti'nin başşehri olan Gümölcine, I. Dünya Savaşı'nda yeniden Bulgarlar'ın eline geçti. Bu dönemde Gazi Evrenos İmaretî kilise (Sveti Kral Boris) haline getirildi. Lozan Antlaşması'ndan sonra kasaba, etnik-dinî yapısını korumak şartıyla Yunanistan'a bırakıldı. Yunan idaresi altında müslüman nüfusu giderek azalırken Yunan nüfusu artış gösterdi; hıristiyan Bulgar unsuru ise iki dünya savaşı arası yıllarda yok oldu. Yahudiler de II. Dünya Savaşı sırasında Gümölcine'yi terkettiler.

Bugün Gümölcine yarı yarıya müslüman Türk ve Ortodoks Yunan nüfustan oluşmaktadır. Osmanlı eserlerinden günümüze kadar ayakta kalabilenleri Gazi Evrenos Bey İmaretî, Eskicami, Yenica-mi, II. Abdülhamid tarafından 1302'de (1884-85) yaptırılan saat kulesi, Rusçuklu Vezir Şerif Hasan Paşa'nın karısı Fatma Hanım Türbesi'nin (1781) yanı sıra küçük camiler ve sanat değeri yüksek olmayan çeşmelerdir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Evrenos Bey Hamamı dinamitle havaya uçurulmuş ve Postinpüş (Posti Poş) Baba Tekkesi de tahrip edilmiştir. Diğer taraftan Yunan arkeoloji hizmetleri teşkilâtının Kavala şubesi İmaret Camii'ni aslına uygun olarak restore

etmiş ve XX. yüzyılda eklenen beton kısımları kaldırmıştır. Caminin, Balkanlar'daki en eski İslâmî kitâbelere biri olan Gazi Evrenos devrinden kalma, hasar görmüş Arapça kitâbesi bu restorasyon sırasında yerine konulmuştur. 1970'lere kadar Abdülhamid döneminin Osmanlı dış görünümünü koruyan kasaba bu tarihten itibaren modernleşme sürecine girmiş ve eski yapısını büyük oranda kaybetmiştir. Eski Osmanlı görünümü sadece çarşı semtinde muhafaza edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tahrir Defteri, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, nr. 0.89, s. 35-36; BA, TD, nr. 70; nr. 167, s. 7, 16-18; TK, TD, nr. 557; B. de la Broquière, *Le voyage d'outre-mer* (ed. Ch. Schefer), Paris 1892; P. Belon, *Les observations de plusieurs singularités et choses*, Paris 1555, chapter IX; Eviya Çelebi, *Se-yahatnâme*, VIII, 85-90; Enverî, *Düstürnâme* (Mêlikoff), s. 101-124; *Edirne Vilâyeti Sahnâmesi* (1310), s. 417-438; a.e. (1316); a.e. (1319); J. H. Schulze, *Neugriechenland eine Landeskunde Ostmakedoniens und Westthakiens mit Besonderer Berücksichtigung der Geomorphologie, Kolonistensiedlung und Wirtschaftsgeographie*, Gotha 1937, tür.yer.; K. G. Andreades, *The Moslem Minority in Western Thrace*, Thessaloniki 1956, tür.yer.; H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, tür.yer.; Muhiddin Kocabiyik, *Gümölcine Tarihi Hakkında Bir Araştırma* (Abdullah Dedecan, *Rumeli'nde Bırakılanlar* içinde), İstanbul 1975, s. 13-51; Catherine Asdrachia, *La région des Rhodopes aux XIIe et XIVe siècles, étude de géographie historique*, Athen 1976, tür.yer.; Hans Jürgen Kornumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei, 1864-1878*, Freiburg 1976, tür.yer.; a.mlf., *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei, 1878-1912/13*, München 1983, tür.yer.; Klaus Kreiser, *Die Siedlungsnamen Westthakiens nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Freiburg 1978, tür.yer.; F. de Jong, *Names, Religious Denomination and Ethnicity of the Settlements of Western Thrace*, Leiden 1980, tür.yer.; Kemal H. Karpát, *Ottoman Population 1830-1914*, Madison 1985, s. 166; G. S. Vogiatzis, *Die Anfänge der Türkenherrschaft in Thrakien und die erste Niederlassungen*, Wien 1987, tür.yer.; Filiz Yenişehirlioğlu, *Türkiye Dışındaki Osmanlı Mimari Yapıları*, Ankara 1989, s. 227-228; G. I. Theodorides, "The History of the Thracians and the Cities of Komotina and Xanthi as given by Stülpon Kyriakides", *BS*, II (1961), s. 323-329; Machiel Kiel, "Observations on the History of Northern Greece during the Turkish Rule", a.e., XII/2 (1971), s. 415-462; a.mlf., "The Oldest Monuments of Ottoman-Turkish Architecture in the Balkans, The Imaret and the Mosque of Ghazi Evrenos Bey in Gümölcine and the Evrenos Bey Khan in Ilca/Loura in Greek Thrace", *STY*, XII (1983), s. 117-144; a.mlf., "Gümölcine", *EI² Suppl.* (İng.), s. 329-331.

MACHIEL KIEL

GÜMÜŞ

Tarih boyunca daha ziyade para ve ziynet eşyası yapımında kullanılan değerli bir maden.

Kendine mahsus kirli beyaz bir rengi olup kolay işlenebilecek niteliktedir. Eski çağlardan beri daha çok madenî para kesiminde, fazla yumuşak oluşundan dolayı kuyumculukta ve dekoratif eşya imalinde önemli bir yeri olan gümüş İslâm toplumlarında da çok geniş kullanıma alanları bulmuştur. İslâm dininin ortaya çıkışı sıralarında İran ve Bizans'la ticaret yapan Kureys tâcirleri, Bizans'ın altın dinarlarından başka sadece gümüş para basan İran'ın dirhemlerini de kullanıyorlardı. Zengin gümüş yataklarına sahip olan İran gümüş dirhemleriyle daha çok ipek, baharat vb. değerli şeyleri satın alıyordu. Sâsânîler'den başka Suriye'de ve Mısır'da altın para basma geleneğinin yanında gümüş dirhemlerin darbedildiği de bilinmektedir. Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân ilk İslâm dirhemini darbettirmiştir. Daha sonra kurulan İslâm devletlerinde altın dinardan başka gümüş dirhemler basılarak İslâmî bimetalist geleneği yaşatılmıştır (bk. DİRHEM). Gümüş ayrıştırılarak kimya ve tıp alanında çeşitli amaçlarla da kullanılmıştır.

İslâm dünyasının büyük ölçüde gümüş üreten bölgeleri, antik dünyadan kalan coğrafi alanlar olup bunların başında Orta İspanya geliyordu. Ayrıca İrmîniye, Kuzey İran ve Orta Asya çok önemli gümüş yataklarına sahipti. Kâbil dağları ve Fergana'nın kuzeyindeki topraklar da iki büyük gümüş merkeziydi. Bu bölgeler müslümanların darphânelerini besliyor ve aralıksız olarak dirhem basılıyordu. Abbâsîler devrinde Fars, Horasan ve Kırcan bölgelerindeki galen cevherlerinden gümüş elde edildiği, ancak V. (XI.) yüzyıldan sonra İslâm dünyasında bir gümüş kıtlığı baş gösterdiği ve gümüş eserlerden çoğunun dirhem basılmak üzere eritildiği bilinmektedir. VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren gümüş daha çok ziynet eşyası yapımında, tunç ve pirinç eserlerin kakma tekniğiyle süslenmesi ve tunç aynaların yaldızlanmasında kullanılmıştır. Ayrıca gümüşten tabak, tepsi, tas ve ibrik gibi kaplar imal ediliyordu. İslâmî devirdeki maden sanatı ustaları gümüşü diledikleri şekilde saf olarak veya bilinçli gümüş alaşımları yaparak kullanmışlardır. Ortaçağ'da